

Albert Camus'nün *Yanlışlık* Adlı Oyununda Kişiler Ve Uzamlararası Karşıtlıklar

The Disagreements Among The Characters and Settings in The Play *Cross Purpose* by Albert Camus

Abdullâtif Acarhođlu *

ÖZET

Bu çalışmada, başlığından anlaşıldığı gibi Albert Camus'nün Yanlışlık adlı oyunundaki kişiler ve uzamlar arasındaki karşıtlıklar araştırılmış ve bu karşıtlıklar kesitler halinde yapısal bir bağlamda ele alınmıştır. Değer-nesneyi ele geçirmeye çalışan kimi kişiler arasındaki ilişkiler, birliktelik ilişkisinden karşıtlıklar ilişkisine dönüşürken, kimileri arasında baştan sona süregelen karşıtlıklar izlenmiştir. Kişi karşıtlıkları yanında dönüşüme uğramayan iki de uzam karşıtlığı saptanmıştır. Sonunda, kişi karşıtlıklarının bir cinayet, iki intihar ve bir ruhsal yıkıma neden olmasıyla, karşıtlıkların ne denli güçlü olduğu ortaya çıkarken, uzam karşıtlıklarının oyunda yadsınamayacak bir yeri olduğu görülmüş ve kişi karşıtlıklarının temelinde asıl uzam karşıtlıklarının bulunduğu sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

This study discussed the disagreements not only among the characters but also settings in the play Cross Purpose by Albert Camus. These disagreements were examined in a structural framework in sequences. When the purposes are crossed it was observed that the type of relationship of changed from agreement to disagreement or vice versa. However, there seems to be a constant disagreement among some characters. Besides the

* Doç.Dr. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi.

character disagreement two setting disagreements that do not change were noticed. In the end, the character disagreements turned out to be so strong that it resulted with one murder, two suicides, and a nervous break-down. With this respect, it was observed that setting disagreement placed an important role that cannot be disregarded and it was also found out that character disagreements resulted from setting disagreement.

Daha çok romanları, özellikle de *Yabancı* adlı romanıyla tüm dünyada ünlenen Albert Camus, aynı zamanda deneme ve tiyatro oyun yazarıdır. Denemeleri, bir bakıma roman ve oyunlarına temel oluşturur; işlediği konular, romanlarında ve oyunlarında¹ somut örneklere dönüşür. Başka dillerden yaptığı uyarlama oyunlarını bir yana bırakırsak, *Yanlışlık*, *Caligula*, *Sıkıyönetim* ve *Doğrular* olmak üzere dört adet oyunu bulunmaktadır. *Yanlışlık*'ın *Yabancı*²'da kısa bir özet³ bulunduğu aralarında metinlerarası ilişkiler de bulunmaktadır. Tiyatro Camus'nün yaşamında özel bir yer tutar. Hatta tam bir tiyatro tutkunu olduğu söylenebilir. Oyun yazarlığı yanında yönetmen ve oyuncu olarak da görev aldığı olmuştur.

Bu çalışmada, tiyatrosundan örnek olarak seçtiğimiz *Yanlışlık*⁴ adlı oyununu inceleyeceğiz. Ancak bu çalışmada, kişiler ve uzamlar

¹Herbert R.Lottman, Camus'nün *Yanlışlık* ve *Caligula* oyunlarının *Yabancı* ve *Sisyphé Efsanesi*'nde dile getirdiği "absurde" (saçma) düşünceye bağladığını yazar. Bkz. Lottman, Herbert R. *Albert Camus*, le Seuil, Paris, 1978, s. 327.

²Ilona Coombs, benzer öykünün Orta Çağ'dan beri çeşitli anlatılarda, şarkılarda ve basında çıktığını yazar; örnek olarak Paul Benichou'nun *Annesi'nin Öldürdüğü Asker* adlı eski bir şarkısı ile Louis Claude de Saint-Martin'in Haziran 1796'da *Portrem*'de aktardığı bir olayı bildirir.. Ilona Coombs, *Camus, homme de théâtre*, A.G.Nizet, Paris, 1968, s. 55.

³*Yabancı*'daki özette, (Jan ve Maria'nın) bir de çocukları bulunmaktadır.. Albert. Camus, *Yabancı*, çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 106-107.

⁴Albert Camus, *Yanlışlık*, Çev: Ferit Edgü, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1960.

arasındaki karşıtlıklar irdeleyeceğiz. Araştırmamızı yürütürken, yazarı ve yaşamöyküsünü olabildiğince bir yana bırakıp metiniçi ilişkileri ve söylemleri dikkate alarak oyunu kendi bütünlüğü içerisinde yapısal bir bağlamda ele almaya çalışacağız.

Yanlışlık'ta önemli roller üstlenen dört kişi bulunmaktadır. Bunlar kitapta verilen sıraya göre Martha, Maria, Anne ve Jan'dır. İhtiyar uşak, oyunda fazla bir etkinlik göstermediğinden konumuz dışı bırakılacaktır. Karşıtlıklar daha çok Jan-Maria, Jan-Martha, Maria-Martha ve Martha-Anne arasında sürmektedir. Oyunda üç perde ve ilk iki sahnede sekizer, son sahnede dört olmak üzere toplam yirmi sahne bulunmaktadır. Her ne kadar her sahne ayrı ayrı çözümlenebilirse de kişi ve uzam karşıtlıklarını göz önüne alarak beş kesit halinde çözümlenmeye çalışacağız.

Oyun dikkatli okunduğunda görülecektir ki, anlatı boyutunda "eyleyen" olarak adlandıracağımız tüm kişiler tutum ve davranışlarıyla içinde buldukları koşullara, istek ve arzularıyla da birbirlerine karşı başkaldırı¹ içindedirler. Bu karşıtlıkları, aşağıda kişi ve uzam karşıtlıkları başlıkları altında inceleyeceğiz.

1. Kişi Karşıtlıkları

1.1. Jan-Maria

Oyunun kurgusu içinde yer almayan ancak öyküleme zamanı çerçevesinde öğrendiğimize göre Jan ve Maria, buldukları -adı verilmeyen- ülkede mutludurlar. Martha ile annesi ise bir Avrupa ülkesinde otel işletmektedirler ve mutsuzdurlar. Bu dört kişinin farklı

¹John Cruickshank, *Yanlışlık* "her şeyden önce varlığın saçmalığını anlamış olan birkaç tipin portresidir" şeklinde yazar. Bkz. John Cruickshank, *Albert Camus ve Başkaldırma Edebiyatı*, de Yayınevi, 1965,s. 263.

ülkelerde bulunması, oyunun **başlangıç durumunu** oluşturmaktadır. Kişilerin bu durumu sürüp gidecekken oyundaki kurgunun başlamasına da neden olan ve "etkin eylem" olarak adlandıracağımız bir değişim olur: Jan, yirmi yıldır bulunduğu ülkeyi terkedip annesiyle kız kardeşini bulmak üzere Maria'yla birlikte yaşadıkları Avrupa ülkesine gelir ve oyun fiilen başlamış olur. Jan annesiyle kardeşine kimliğini açıklamayacağından oyun, tanınma-tanınmama ikilemi üzerine kurulmuş olmaktadır. Jan, bu davranışını bir "oyun" (s. 9) olarak görmekte ve bu oyunu sürdürmek istediğini belirtmektedir. Bu tanımlamaların yapılmasıyla kişi, zaman ve uzam hakkında bilgi sahibi olmakla kalmıyor aynı zamanda bunların sınırlarını da öğrenmiş oluyoruz.

Biraz gerilere gidersek, Jan yirmi yıl önce çalışmak ve zengin olmak üzere ailesini ve ülkesini terkederek denizi ve güneşi olan sıcak bir ülkeye gitmiştir. Beş yıl önce orada Maria adlı bir kişi ile evlenip onu da ikna ederek haber vermeden doğduğu ülkeye geri dönüp kızkardeşi Martha ile annesine sürpriz yapmak istemektedir. Daha önce bunu kabul etmiş olan Maria, Jan'ın kimliğini gizleyerek onlara bir oyun yapmak istemesine karşı çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, Jan'a ilk karşı çıkan kendi karısı Maria olmaktadır.

Bu durumda okur ya da izleyici olan bizler, bu karı-kocayı yaşadıkları ülkede mutlu oldukları beş yıl süresince değil, geldikleri ülkede birbirlerine karşı oldukları bir anda bulmaktayız. Başka deyişle aralarında "birliktelik" (A) ilişkisi olduğu anda değil, "ayrılık" (V) ilişkisi olduğu anda karşımıza çıkmaktadırlar. Bu değişimi şu şekilde gösterebiliriz:

AFRİKA

Ö1AÖ2

AVRUPA
DEĞİŞİM

Ö1VÖ2
(Ö1AÖ2) → (Ö1VÖ2)

Her ne kadar karşı çıkan Maria gibi görünse de, bu iki öznenen her biri diğzerinin görüşüne karşıdır. Başka deyişle Maria, Jan'ın tek başına kimliğini gizleyerek otelde kalmasına razı olsa ya da Jan bu düşüncesinden vazgeçerek kimliğini açıklasa aralarında karşıtlık olmayacaktır.

Edebiyatı çatışmalar ve karşıtlıklar olarak adlandıran eleştirmenlerin görüşüne uygun olarak Maria sahneye girer girmez (III. Sahne) Jan'ın "Beni mi izliyorsun?" (s. 9) şeklinde soru sorması, aralarındaki ilk karşıtlığı göstermektedir. Maria da "Keşke biri gelse de, sana rağmen kim olduğumu söylesem onlara" (p. 9) diyerek onunla aynı görüşü paylaşmadığını açıkça söylemektedir. Buradaki "sana rağmen" deyişi Jan'ın karşıtlığına iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Jan, verdiği kararı savunmakla yetinirken Maria, saldıran konumundadır. Bazen saldırıda ölçüyü kaçırdığı da olur. Örneğin "saplantı" sözcüğü kullanmaktan çekinmez: "Bu senin saplantın zaten. Daha başlangıçta bir tek kelime yeterdi" (s. 9). Görüldüğü gibi ona sadece karşı çıkmakla kalmaz, oldukça güçlü bir anlam yüklü olan "saplantı"yı kullanmayı tercih eder. Jan, aralarındaki sorunu büyütmemek için bunun bir "saplantı" olmadığını "alinyazısının gücü" olduğunu vurgular. Maria, saldırı tonunu düşürerek ona "bazı durumlarda insan[ın] herkes gibi olmak zorunda" (s. 10) kaldığını söyleyerek kendini tanıtanın en kısa yolunun "adını söylemek" olduğunu belirtir.

Bu karı-kocanın "gitmek mi kalmak mı?" konusundaki karşılıklı atışmalardan başka sahnedeki davranışları da aralarında bir

anlaşmazlık olduğuna tanıklık etmektedir. Bazen davranışların sözlerle ya da sözlerin davranışlarla desteklendiği olur. Bu davranışları sahne bilgileri aracılığıyla öğreniyoruz: "Maria bir hareket yapar. Jan onu durdurur" (s. 11). Görüldüğü gibi sözcükler düzeyinde olan karşıtlıklar fiziksel davranışlarla desteklenmektedir. Jan'ın onu durdurmasının nedeni duydukları ayak sesleridir. Seslerin yaklaşmasıyla Jan, "onu kapının ardına iter" (s. 11). Seslerin uzaklaşmasıyla tekrar karşılıklı konuşmalarına dönerler. Sonunda Jan'ın dediği olunca Maria, ayrılırken "(boş ellerini göstererek) Bak ne kadar bomboşum. Sen bir şey bulmaya çalışıyorsun, beni böyle bırakıyorsun" (s. 13) ve "Maria birden arkasını döner". Aslında Jan, onu göndermek istemekte, açıkça "git" diyerek kovmaktaysa da Maria'nın cevabı kesin bir "Hayır" olacaktır. Maria, beş yıldır ilk kez ayrı bir gece geçireceklerini, bu bir gecenin onu "o boş yatakta bir ömür boyu" yalnız bırakmasına neden olabileceğini ileri sürerek bir şeyler sezdiğini söylemek ister gibidir.

Bu arada Jan ile Maria arasında geçmişe dönük olarak verilen söz konusunda da tartışma çıkmaktadır. Jan, annesinin kendisine ihtiyacı olduğunu anladığı gün kendi kendine bir söz verdiğini söylerken, Maria da ona evlendikleri gün verdiği birlikte yaşama sözünü hatırlatır. Sahnede birlikte oldukları süre içerisinde karşıtlıklar sürüp gitmekte, aralarında "bir akşam" bile sorun olmaktadır. Jan, sadece bir akşam ayrılmanın önemli olmadığını düşünürken, Maria "Candan sevişenler için bir akşam az şey değildir" (p. 12) diyerek ona bu konuda da karşı çıkmaktadır.

Karşılıklı zıtlasmalar sürdükçe, yeni anlaşmazlıklar ve gerginlikler çıkacaktır ortaya. Bunlardan biri de kadın-erkek

çekişmesidir. Önce Maria'nın düşüncesini öğrenelim: "[...] erkekler hiç bir zaman doğru dürüst sevmesini bilmezler. Hiçbir şey memnun etmez onları. Bildikleri tek şey yeni ödevler, yeni ülkeler, yeni yuvalar düşlemektir. Oysa biz sevişmek için acele etmek gerektiğini, aynı yatağı paylaşmak, el ele vermek, uzaklaşmalardan korkmak gerektiğini biliriz. İnsan sevdiği zaman başka birşey düşünmez" (s. 12). Ayrıca Maria, "[...] erkeklerin aşkı acı vericidir [...]. Seçtiklerini bırakmaktan alıkoyamazlar kendilerini" (s. 13) derken insanlık tarihi kadar eski olan bir konudan sözeder; kocasını annesiyle paylaşmak istememektedir.

Jan ile Maria sözler ve davranışlarla sahnede "karşıtlık" örnekleri sergilese de sonunda birisi "etkileyen özne", diğeri "etkilenen özne" konumunda olacaktır. İnandırıcılık yönü daha ağır bastığından Jan'ın dediği olur ve Maria "etkilenen özne" durumuna düşer.

1.2. Martha-Anne Karşıtlığı

Anne, Jan'ın ve kız kardeşi Martha'nın annesidir. Bu başlık altında oyunun başlangıcında ve daha öncesinde ortak amaçları olan ana-kızın daha sonraları nasıl birbirlerine karşı çıktıkları ve hatta düşmanca tutum içine girdikleri incelenecektir.

Daha önce "birliktelik" ilişkisi içerisinde bulunan Martha ile annesi arasında Jan'ın gelişiyle birlikte "ayrılık" ilişkisi başlar. Bu durumda, ana-kız akrabalık bağıyla birbirine bağlı olan bu iki eyleyenin içinde bulunduğu durum, yukarıda gördüğümüz karı-koca bağıyla birbirine bağlı olan Jan-Maria'nın dönüşümüne benzer:

JAN'DAN ÖNCE

Ö1AÖ2

JAN'DAN SONRA
DEĞİŞİM

Ö1 V Ö2
(Ö1ΛÖ2) → (Ö1 V Ö2)

Şimdi de bu değişimin neden ve nasıl oluştuğunu araştıralım. Martha ve annenin ortak amacı, yaşadıkları soğuk ülkeyi terketmek, denizi ve güneşi olan sıcak bir ülkeye yerleşmektir. Ancak bu düşlerini gerçekleştirmek için parasal güçleri bulunmamaktadır. İstekleri daha baskın çıktığından, bir süredir yasadışı bir yol seçmişlerdir: Otellerine yalnız gelen zengin müşterilerine tuzak kurarak öldürüp paralarına sahip olmak. Burada her iki öznenin aradığı "değer-nesne" para olmaktadır. Okur olarak kitabın kapağını açan ya da izleyici olarak oyunu görmeye giden bizler, son müşterileri olan Jan'ın gelişine tanık oluyoruz.

Daha önce birçok kişiyi öldürüp paralarına konan anne ve kızı, daha ilk sayfada farklı birer kişilik sergilerler. Martha, "hem yalnız, hem zengin" kişiler bulmayı umdukları için "uzun zaman" beklemek zorunda kaldıklarını belirterek sabırsızlık örneği sergiledikten sonra şöyle yakınır:

Şu son yıllarda sinek avlayıp durduk.
Uzun zaman in-cin top oynadı otele. Fakir
yolcular kalamıyorlar, yolunu şaşırın
zenginleriyse uzun zaman beklemek gerekiyor (s.
5).

Annesi ise böyle "yakınma"sını doğru bulmadığını, zenginlerle uğraşmanın hiç de kolay olmadığını vurgular. Martha, Anne'nin "yakınma" suçlamasına hemen karşılık vermekte gecikmez: "Şu son günlerde size bir hal oldu anne, handiyse tanıyamayacağım sizi" (s. 5). Tartışmalarının nedeni, zamanın hızla akıp gitmesiyle

Anne'nin yaşlanması ve kızın da sabırsızlanmaya başlamasıdır. Başka deyişle, artık zamana karşı cinayet işler duruma gelmişlerdir.

Anne-kız arasındaki diğer suçlamalara bir göz atmak istersek; anne, kızını çılgın olmamakla, gülümsememekle, yüzünün "haşın" olmasıyla suçlar. "Benim yerim burası değil" (s. 8) diyen Martha'ya annesi, "Ama ben, yuvama gidiyormuş gibi birşeyler duymayacağım" (s. 9) şeklinde cevap vererek kızına karşı olduğunu gösterir. Görüldüğü gibi o zamana kadar Martha ile annesi arasında birleştirici bir rol oynayan cinayet, Jan'ın gelişiyiyle ilk kez ayrımcı bir rol üstlenmiş olur.

Martha, yukarıda değindiğimiz gibi müşteri azlığından yakınıp hareketli günler geçirmeyi arzu ederken, annesi -yaşlılığının da etkisiyle- bıkkınlık duymakta, sessizlik, dinlenme ve Tanrı'ya kavuşmak istemektedir¹. Ayrıca gözleri iyi görmemektedir. Eğer cinayet işliyorsa, bu daha çok alışkanlıktan kaynaklanmaktadır². Cinayet konusunda da kızından o kadar farklı düşünmektedir ki, "öldürmek" fiilini bile kullanmakta güçlük çekmektedir:

İnsanın tanımadığı birini öldürmesi daha kolay oluyor [...]. Artık kelimelerden korkmuyorum işte, sevin (s. 6-7) derken ne kadar güçlük çektiği görülmektedir. Oysa kızının gözü dönmüş, öldürmek için sabırsızlanmaktadır bir bakıma. Şu cümleler onun ne kadar kararlı olduğunu göstermektedir: [...] Öyle dolambaçlı sözlerden hoşlanmıyorum ben. Cinayet cinayettir. İnsan ne istediğini bilmeli [...]"(s. 7).

İkisinin ne kadar farklı olduğu şu diyalogda bir kez daha görülecektir:
Martha- Onu mutlak öldürmeliyiz anne.

¹ Camus, *Yanlışlık*, *Ön.ver.*, s. 5 ve dev.

², *a.g.y.*, s. 7.

Anne, **daha yavaş bir sesle**- Evet onu mutlak öldürmeliyiz.
Martha- Çok garip söylediniz bunu.
Anne- Bıkkınlık geldi kızım. İsterdim ki bu sonuncu olsun. Öldürmek yoruyor insanı. [...] (s. 7).

Martha, annesinin kararsız olduğunu görünce onu etkilemek için cinayeti basite indirgemeye çalışır. Amacı, annesinin kendisine yardımı sürdürmesidir: "Biliyorsunuz ki öldürmek bile gerekmiyor, çayını içecek ve uyuyacak. Daha canlıyken taşıyacağız ırmağa" (s. 7). Anne'nin sözlerine bakılırsa, önceleri kızıyla çok daha iyi anlaşmaktaydı. Bundan böyle kızının davranışlarını taşkınlık olarak değerlendirmektedir. Geçmişle o günün farkını şöyle değerlendirir: "Önceleri işimize ne hırs ne de acıma katıyorduk, gereken kayıtsızlık içinde davranıyorduk. Bugün ben yorgunum, sense hırslı" (s. 21).

Anne yalnız kaldığında da kızının neden bu kadar farklı olduğunu ve öldürme konusunda bu denli kararlı olduğunu düşünür. Kendisiyle onu tekrar tekrar karşılaştırır: "Niçin bu adamı öldürmek için bu kadar istekli Martha? Benimse bir tane daha öldürmek için hiç bir istek yok içimde. Bu gece rahatça uyuyabilmek için onun gitmesini istiyorum" (s. 20).

Aralarındaki bir başka anlaşmazlık konusu da yaş farkıdır. Her birinin yaştan kaynaklanan farklı istekleri vardır. Martha, bu farklılığı şu cümlelerle dile getirir: "Siz ihtiyarsınız, gözünüzü kapatıp unutmak istiyorsunuz her şeyi, bense yüreğimde yirmi yaşın isteklerini duyuyorum, yeniden" (s. 22). Sonunda bir de suçlama: "[...] beni o güneşli diyarlarda değil de burda dünyaya getiren sizsiniz" (s. 22). Amacı, annesini suçluluk duygusuna kaptrarak değer-nesneyi ele geçirmek için yardım etmesini sağlamak ve bir an önce ülkeyi

terketmektir. Amacına ulaşırsa onu bırakıp tek başına da denizi ve güneşi olan bir ülkeye gidebilecektir. Annesi ise, "bu suçlamalarını duymaktansa ağabeyin gibi unutmak isterdim seni de" (s. 22) diyerek böyle bir kızının olmamasını yeğlediğini söylemek zorunda kalır.

Martha, Jan ile konuşması sırasında da annesiyle aralarında görüş birliği bulunmadığını söyler. Jan'a özel sorulardan hoşlanmadığını söylerken "Annem arada bir yanılıp cevaplırsa da, ben hiç bir zaman karşılık vermem" (s. 17) diyerek annesiyle kendisi arasına bir engel koyar. Ayrıca aralarındaki karşıtlığı şöyle anlatır Jan'a:

Annemin istekleri tabii benimkiler kadar coşkun değildir. [...]. O, sizin kalmanızı isteyecek kadar denizi, dalgalı kumsalları düşünmez. Yalnız benim için önemlidir bu [...]
(s. 26).

Martha, annesi Jan ile konuşurken bile ikide bir araya girer ve ona eleştiriler yöneltir. Örneğin, "Anne, bunları anlatmanız için bir sebep yok" (s. 18). Nitekim Anne, kızın çıkışından sonra "Onun söylediklerini önemsemeyin Mösyö. Gerçekten bazı konularda konuşmaya dayanamıyor" (s. 20) diyerek birleştirici bir rol üstlenmek ister.

Jan'ın öldürülmesi konusunda da anlaşamamaktadırlar. Anne, hiç olmazsa "bu işi" yarına bırakmayı teklif ederken, kızı "ya bu gece, ya hiç bir zaman" (s. 22) diyerek kesin kararını bildirir. Bu durumda ikisi arasında bir karşıtlık daha ortaya çıkmaktadır: Anne serinkanlı ve sabırlı, kızı ise heyecanlı ve sabırsız. Annesi ile kızı arasındaki karşıtlık Jan'ın ölümünden sonra da sürüp gidecektir. Konuşmalarından Anne'nin bu işten artık bıktığı ve buna bir son

verilmesi gerektiği anlaşılır. Açıkça "bu işi" sevmediğini söyler. Kızı ise, bir bakıma onu etkilemek ve cinayetlere sürüklemek ister. Aralarındaki anlaşmazlık Jan'ın ölümünden sonra iyice su yüzüne çıkar. Anne, öylesine yorgundur ki, Jan'ın ölümle uyku arasındaki haline bile özenir. Onun "olup bitenlerden habersiz dinlenmenin tadını" (s. 34) çıkardığını söyler. Martha ise, yorgunluktan ve uykusuzluktan kıpırdayacak hali kalmayan annesine, öylesine kızar ki "Sapıtmaya başladınız anne. Size yapacak çok işimizin olduğunu söylüyorum. Onu sulara attıktan sonra, nehrin kenarındaki izleri yok etmemiz, yol üstündeki izlerini karıştırmamız, bavullarını, çamaşırlarını ortadan kaldırmamız gerekecek" (s. 34) der.

Daha sonra Anne, kızını zehirli çayı¹ götürdükten sonra Jan'ın odasına çıktığını, eğer daha önce içmeseydi, engel olacağını ama artık çok geç olduğunu söyler. Martha ise, Jan'ın "dalgın"lığının ve "saf"lığının kendisini "daha çok" kışkırttığını anlatır. Zaten "insanların alıklığı karşısında" duyduğu hırsın bu cinayette de kendisine yardımcı olduğunu söyler. Anne, gece için "güç bir geceydi" (s. 36) derken kızını, "Hiç bir cinayet bana bu kadar kolay gelmemişti. Denizi şimdiden duyar gibi oluyorum, içimde beni bar-bar bağırtacak bir sevinç var" (s. 36) diyerek ne kadar büyük bir zevk duyduğunu anlatır. Jan'ın öldürüldüğü günü "büyük bir gün" olarak niteler. Bundan böyle "yeniden genç kızlığı[na]" dönmek, "koşup zıplamak" istemektedir. Dahası kendini yeniden dünyaya geliyormuş gibi görmektedir.

Tartışma Jan'ın kimliğini ortaya çıkmasından sonra da bitmez. Anne, oğlunu tanıyamayan "bir ananın" yaşama hakkı olmadığına

¹*Yabancı*'daki özetle cinayet çekiçle işlenmiştir. Camus, *Yabancı, Ön.ver.*, s. 107.

inanır. Yeterince yaşadığını hatta, oğlundan da uzun yaşadığını söyleyerek "o nehir dibinde" ona kavuşmak ister. Anne, bütün katillerin cezasının bu olması gerektiğini söylerken kendisinin evlat katili olduğunu, cezasının daha da ağır olması gerektiğini düşünür. Düşüncesini şu sözlerle anlatır: "özgürlüğümü yitirdim. Cehennem başlangıcı bu" (s. 38). Martha "madem öyleydi, şimdiye kadar aklın nerdeydi?" dercesine "O titremek nedir bilmeyen ellerinizle adamların bacaklarından tutup ölüme yolladınız. O zamanlar özgürlüğünüzü, cehennemi, yaşamanıza engel olunacağını düşünmüyordunuz. Devam ettiniz. Oğlunuz nasıl değiştirebilir bunu" (s. 38) diyerek haykırır. Aslında Martha'yı, annesinin ölmesinden çok, kendisinin yalnız kalacağı endişelendirmektedir. Ne de olsa yeryüzünde ona tek destek olan annesidir. Annesi de "alışkanlıktan" diyerek kendini kurtulmaya çalışır.

Martha, Jan'ın ailesini ve ülkesini bırakıp gitmesinin bir bedeli olduğunu ve bunu canıyla ödediğini söyler. Sahne bilgileri de aynı doğrultuda olmak üzere Martha'nın "gittikçe artan bir ihtirasla" konuşması gerektiğini öğütler. Martha, Jan'ın durumunu ve kendi durumunu anlatmak için, konuşmasını şöyle sürdürür. Sözlerindeki karşıtlıkları daha iyi vurgulamak için, bu kez karşılıklı okuyalım:

Hayatın bir insana verebileceği her şeyi elde etmişti. [...] Başka ülkeler tanıdı. Denizi dilediklerince yaşayan insanları gördü(s. 39). [...] Görüp tanyacağı birşey kalmamıştı (s. 39).	Bense burda kaldım. Burda, küçük, loş, sıkıntı içinde, bu kıtanın yüreğine batmış, bu toprağın derinliğinde büyüdüm. Biri çıkıp da öpmeyi beni dudaklarımdan (s. 39).
---	---

Annesi öldürmeden önce onu tanıyıp tanımadığını sorunca, Martha tanımış olsaydı da bir şeyin değişmeyeceğini söylemekten çekinmez. Kuşkusuz en acı olanı, Martha'ya ağlayıp ağlamadığını sorduğu zaman, "Hıh, bilmezsin ki sen ağlamayı" (s. 40) diyerek yine kendisi cevap vermesidir. Geri kalan kısmı sahne bilgilerinden okuyalım: "Yavaş yavaş ona yol veren Martha'yı hafifçe iter. [...] Yol iyice açılmıştır. [...] Martha annesinin çıkışına engel olmaz. Anne dışarı çıkar" (s. 40). Annesinin kendisini bırakıp gitmesi üzerine Martha, "Madem ki sevmiyor beni, ölürse ölsün o da" (s. 41) diyerek başlı başına yalnız kaldığını kabul eder.

Karşımıza çıktıkları ilk andan itibaren karşıtlık tutumu sergileyen ana-kız da Jan ve Maria gibi birbirinden ayrılırlar. Ama ölüme yolculuğu seçerek. Anne, birçok kişiyle birlikte oğlunu da attığı ırmakta ölümü seçecek, kızı ise kendini asarak canına kıyacaktır. Seçtikleri bu yol, yaptıkları yanlış nedeniyle kendilerini arındırmaya çalışmaktan başka bir şey değildir.

1.3. Jan-Martha Karşıtlığı

Jan ve Martha arasındaki karşıtlık, birlikte buldukları ilk andan itibaren başlar. Okur/izleyici olan bizler bu anı, ne metinde ne de sahnede görüyoruz, Jan'ın olanları Maria'ya aktarmasıyla öğreniyoruz. Söylediklerine bakılırsa, Martha ile annesi "bir kelime söylemeden" (s. 9) karşılarlar onu. Üstelik bakarlar ama görmezler. Jan'ın yirmi yıllık özlemi bu şekilde son bulur. Başka deyişle Jan, tam bir düş kırıklığına uğramıştır. Çünkü o, "yuvaya dönen bu kaçkın çocuğa

sofralarını açacaklarını beklerken ancak bir bira" (s. 9) içebilmiştir, o da parası karşılığı.

Kardeşlik bağıyla birbirine bağlı olan bu iki özne arasındaki karşıtlık daha önce gördüğümüz eyleyenlerden farklı olarak değişime uğramayacak aynı kalacaktır. Aralarındaki karşıtlık şu şekilde gösterilebilir:

Ö1 V Ö2

Jan ile Martha'nın sahnedeki ilk sözleri, bu iki kişinin ileride de anlayamayacakları izlenimi vermektedir. Üstelik bu konuşmalar henüz kendileri hakkında değil uşak hakkındadır:

Jan-Garip bir hizmetçiniz var.
Martha-İlk defa onun hakkında böyle bir sitem işitiyoruz. Her zaman yapması gereken işleri yapar (s. 14).
Daha sonra Jan'ın evli olup olmadığı sorusuna:
Jan-[...] Evet evliyim. Zaten yüzüğümü de görmüşsünüzdür.
şeklinde cevap vermesiyle, Martha sert bir tutum takınır:
Martha-Görmemiştim. Burda parmaklarınıza bakmak için değil, fişinizi doldurmak için duruyorum [...] (s. 15).

Jan'ın bütün iyi niyetli soru ve davranışlarına karşı, Martha hep kötü niyetle cevap vermektedir. Örneğin şu sözlere bir göz atalım: "[...] Herhalde bana masal anlatacak değilsiniz. Buraya eğlenmeye gelenlere verecek hiç birşeyimin olmadığını anlamışsınızdır. Nicedir bunu bütün bu çevredekiler anladılar. Çok geçmeden siz de anlayacaksınız ki buraların en sessiz oteli burasıdır. Aşağı yukarı kimseler uğramaz gibidir" (s. 16). Martha'nın bu sözleri, onun sadece Jan'la değil o çevrede oturanlarla da pek iyi ilişkiler içinde olmadığını

göstermektedir. "[...] böyle davrananların ilki değilsiniz" (s. 17) derken birçok kişiyle aynı diyalogun daha önce geçtiğini haber vermektedir. Bir bakıma annesiyle kapalı bir uzamda yaşamaktadır ve oradan cesetleri ırmağa atma dışında her ikisi de dışarı çıkmamaktadırlar. Zaten öyle anlaşılmalıdır ki, annesi ve kendisi böyle "rahat etmek"tedirler.

Bazen Jan'ın sorduğu sorulara aksi cevap vermekle kalmaz, soru sorma hakkı olmadığını bile söylemeye cesaret eder. Kıskançlığın etkisiyle olsa gerektir ki, Jan'la herhangi insani ilişkiye girmek istememektedir. Onun için müşteri müşteridir, başka bir şey değil. Aşağıdaki alıntı bunu doğrulamaktadır: "Her müşterinin yeri neyse onu alın, bu yer hakkınız sizin, daha çok birşey istemeyin" (s. 16). Jan'la anlaşmaya hiç niyeti olmayan Martha, bu görüşünü ona açıkça söylemekten çekinmez: "Aramızda bir uzaklık bırakmak ikimizin de iyiliğindedir" (s. 16). Jan'ın dayanışma isteği Martha'nın bireysellik ve yalnızlık isteği ile çelişmektedir. J. Cruickshank'a göre Martha "mutluluğu varlığa karşı başkaldırmada" ararken Jan "varlığa inanmada bulur"¹. Yine J.Cruickshank'ın yazdığı gibi

Martha her şeyden önce insan-dışı sertlikte bir kadın olarak gösterilmiştir. Ama Jan, Martha'nın yaratılışının çok derinliklerinde tortu olarak kalmış olan insancılığı geliştirmekle kendi kaderini tayin eder².

Martha, Jan'la olan anlaşmazlığını birçok kez yinelemek ister: "Mademki aramızda ortak birşeyimiz yoktu, böyle birden bire özdenleşmemiz için önemli nedenler olmalıydı. Kusura bakmayın ama

¹Cruickshank, *Ön.ver.*, s. 265.

². *a.g.y.*, s. 266.

ben böyle bir neden göremedim" (s. 17). Martha, öylesine olumsuz biridir ki, Jan'ın peşin para verme önerisini bile geri çevirir. Oda anahtarını verirken bile saldırganlığını korur: "Şunu da çıkarmayın aklınızdan, sizi kendi çıkarımız için kabul ediyoruz" (p. 20). Martha, Jan'ın kendisinden nasıl farklı olduğunu sonunda kendisi de anlar ve bu düşüncesini şu sözlerle dile getirir: "Herşeyi hoş görüyorsunuz, teşekkür ederim" (s. 24). Jan'ın ona verdiği cevap da o denli ilginçtir: "[...] size çok garip bir insan olduğunuzu söyleyeceğim" (s. 24).

Jan'ın ölümünden sonra Martha, "Tiksiniyorum ondan. İsteddiğini elde ettiği için tiksiniyorum" (s. 41) diyecektir açıkça. Bu şekilde bilinç altında yatan kıskançlık duygusunu dışa vurmuş olmaktadır. Ondan, "istediğini elde ettiği için" nefret etmektedir, başka bir şey için değil.

1.4. Martha-Maria Karşılığı

Maria'nın ertesi gün kocası ile buluşmaya gelmesi ve Martha ile karşılaşmasıyla yeni bir karşıtlık doğar. Konuşmaları baştan sona birbirine karşı gelişir; hiçbir konuda anlaşamazlar. Anlaşamadıkları gibi birbirleriyle saldırgan bir biçimde konuşurlar, özellikle de Martha. Böyle konuşmaları için her birinin kendi nedenleri vardır. Martha, annesinin yardımıyla bir dizi cinayet işlemiş, onlardan çaldığı paralarla sıcak bir deniz ülkesine gidecekken bu düşünüyü gerçekleştirememiş, kardeşini ve annesini kurban vermiştir. Akralarından kimseyi tanımadığımız Maria¹ ise, mutlu olduğu eşi

¹ J.Cruickshank Maria için "Maria oyunun tek gerçek insan varlığıdır. Bu bakımdan Yanlışlık'taki soyut, sert havanın susturduğu insanların sözcülüğünü yapmak zorundadır" demektedir.. *a.g.y.*, s. 267.

Jan'ı anlamakta güçlük çektiği bir neden yüzünden kaybetmiş, mutluluk nedeni ortadan kalkmıştır.

Burada her iki eyleyenin birbirleriyle karşılaştıkları andaki ruhsal durumları konuşmalarını ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Martha annesi ve onunla birlikte hayallerini, Maria kocasını ve onunla birlikte geleceğini kaybetmiştir. Bu durumda aralarında karşıtlık ilişkisi bulunmaktadır ve bu ilişki şu şekilde gösterilebilir:

Ö1 V Ö2

Şimdi de öznelerin kullandıkları sözlere ve fiziksel davranışlarına bir göz atalım. Kocasının "gece yarısı" çekip gittiğini söyleyen Martha'ya, Maria "inanmıyorum buna, burda kalmasının sebeplerini biliyorum çünkü. Sizin böyle konuşmanız da endişelendiriyor beni. Söyleyeceğiniz neyse çabuk söyleyin" (s. 42) diyerek sabırsızlandığını gösterir. Üstelik, kocasını görmeden "bir adım" bile atmayacağını belirtir. Dahası "bu oyundan" ve "bu karışıklıktan" bıktığını söyler. Martha, son derece kayıtsızdır. "Beni ilgilendirmez" diyerek sıyrılmak ister işin içinden.

Martha'nın Jan'ın kardeşi olduğunu söylemesi üzerine konuşmalar daha da çıkmaza girer. Maria "şiddetle" konuşmaya başlar. Öldüğünü öğrenmesi üzerine, "sıçrar", "Siz bir delisiniz, hem de bağlanacak bir deli" diyerek "ona atılır gibi bir hareket yapar" (s. 43) ve "feryat edercesine" konuşmasını sürdürür. Ayrıca Martha'yı ve annesini "silik birer kişi" (s. 46) olarak niteler. Aşkın anlamını soran Martha'ya "içimde yer etmiş bir inançsızlık olmasa, bunun anlamını tırnaklarımın arasında suratınız parçalanırken anlardınız" (s. 43-44) diyerek cevaplar.

Martha, aralarında "ortak hiç bir şey" olmadığını söyleyerek açıkça kovar onu. Çünkü Maria, "anlamadığı bir dilden" konuşmaktadır. Maria'nın sözünü ettiği "aşk, sevinç, acı" gibi insana özgü duygulardan yoksundur. Kısacası sürekli "aşağılayıcı" bir tavır takınan Martha hem suçlu hem güçlüdür. Çünkü Maria'ya saldırmaktan bir an bile geri durmaz. "Gözyaşlarınız iğrendiriyor beni" (s. 41) diyerek saldırır. İnsanla ilgili her şeyden nefret ettiğini açık açık söylemekten de çekinmez:

Ölmeden önce, bir insan elinin sıcaklığının bana zorla kabul ettireceği birşeyin olması ya da insanların bu iğrenç şefkatinin adımsıra geleceği düşüncesi çileden çıkartıyor, cinleri başıma üşütüyor (s. 45-46).

Jan'ın annesiyle kardeşinin "bিরer katil" olduğunu öğrenen Maria, "Masaya dönerek, yumrukları göğsünün üstünde boğuk bir sesle konuşur" ve "ağlamaya başlar" (s. 44). Martha için sarfettiği sözler, "kör", "duygusuz", "düşman", "hayvanlar gibi" olurken Jan için, "üstün bir insan", "istekli bir can" nitelemelerini kullanır. Karşılıklı zıtlasmalar, şiddetini artırarak sürer. Örneğin şu diyalogu okuyalım:

Maria, **ona dehşetle bakarak**- Oh, bırakın beni!
defolun gidin! Bırakın!

[...]

Martha, **şiddetle**- Susun onun hakkında
konuşulmasını istemiyorum.
Tiksiniyorum ondan. [...] (s. 46).

Maria'ya, annesiyle kardeşinin suyun derinliklerinde olduklarını bilmesine karşın "gene de bunda avaz avaz bağırarak bir sebep" (s. 44) göremediğini de söylemekten çekinmez. Kendisi için de "ölümden başka çıkar yol" olmadığından onlara katılmak istemektedir.

Aslında Martha, yalnızlıktan korkan biridir. Bunu birçok kez yineler. Maria'ya da "aslında suç da yalnızlık mı" (s. 45) derken insanın yalnız yaşayıp yalnız öldüğünü söylemek istemektedir. Bu şekilde kendisinin de yalnız başına öleceğini haber verir. Ona göre "gerçek mutluluk" için kulakları tıkamak ve yüreği taşlaştırmak gerekir. İnsan bunu yapamıyorsa ölümü seçmekten başka çaresi kalmamaktadır, tıpkı annesi ve kendisi gibi. Maria'ya gelince, "çöl" olarak adlandırdığı bu ülkede yaşayamayacağını söyleyerek "diz üstü çöker" ve Tanrı'ya yalvarır. Son çare olarak İhtiyar'dan yardım diler. O da geri çevirir. Rolü gereği ihtiyar, eşyadan farksızdır.

2. Uzam Karşıtlığı

Oyunda nasıl ki kişi karşıtlıkları bulunuyorsa, aynı zamanda uzam karşıtlıkları da bulunmaktadır. Burada iki uzam karşı karşıya gelmektedir. Bir tarafta denizi, güneşi ve sıcakkanlı mutlu insanlarıyla bir Afrika ülkesi, diğer tarafta da -buna karşı- denizi ve güneşi olmayan, soğuk, yağışlı, mutsuz insanlarıyla bir Doğu Avrupa ülkesi ve bu ülkenin bir kentinde kapalı bir uzam olan bir otel.

Jan, karısı Maria ile birlikte "güneşin altında" sevdikleri bir evde yaşamakta olmalarına karşın, Jan ailesiz mutlu değildir; onların kendisine ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Ancak aradan uzun zaman geçtiği için Maria'nın dediği gibi kendi ülkesine döndüğünde "yabancı gibi" olur ve kendisine "yabancı gibi" davranılır. Burada zaman da iki uzamın karşı karşıya gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Zamanın geçmesi, Jan'ı doğduğu ülkede "yabancı" yapmıştır. Zaten Maria da bunun bilincinde olduğundan şöyle konuşur: "Kısa bir zaman geçmeye görsün, insanın özçocuğu bile bir

yabancı olup çıkar" (s. 10). Gerçekten de Jan, yabancı gibi geldiği otelde yabancılığının kanıtı olarak bir pasaport taşımaktadır. Maria geldiği Avrupa'yı "hüzünlü" bulmakta, "mutlu bir yüz"e rastlamadığını anlatmaktadır. Dahası ülkesinden ayrıldığına pişman olmakta ve Jan'a "Gidelim burdan, n'olursun Jan, gidelim, mutluluğu bulamayacağız burada" (s. 10) diyerek yalvarmaktadır bir bakıma.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Jan yirmi yıl önce çalışmak ve zengin olmak üzere ailesini ve ülkesini terkederek Afrika'ya gitmiştir. Bu durumda daha oyun başlamadan bu iki ülke karşı karşıya getirilmektedir. Avrupa ülkesinde işsizlik vardır; iş bulunsa bile ancak geçinecek kadar kazandırmakta, zengin olmaya olanak vermemektedir. Gittiği Afrika ülkesi ise, çalışma alanı sunmakla kalmamakta, servet yapma fırsatı da vermektedir. Oradaki parasal mutluluk ruhsal yönden de tatmin eder insanı, tıpkı Jan'ın dediği gibi: [...] Gerçekten oranın akşamları erinç verir insana. Burada tam tersi..." (s. 23). Jan, bu Avrupa ülkesini şu cümlelerle betimler:

"[...] burda herşeyi, insanların konuşmalarını, herşeyi, herşeyi yadırgıyorum [...]. Gerçekten garip bir yer burası" (s. 27).

"[...] ne kadar yabancı burası[...]" (s. 27).

"[...] şimdi karar verdim, akşam, yemekten sonra gideceğim" (s. 29).

"[...] Maria'nın hakkı varmış" (s. 31).

Martha ve annesi de -kuşkusuz birçok kişi gibi- bu ülkeyi ve "burası ufacık bir kasabadır" (s. 18) dedikleri yeri terkedip denizi, güneşi olan bir ülkeye gitme hayali ile yaşamaktadırlar. Martha, şu sözlerle kahretmektedir orada geçmekte olan zamana:

[...] Avrupa'nın bu orta yerindeki küçük noktanın üstünde oldukça uzun, renksiz yıllar geçti. Alıp götürdüler buranın sıcaklığını.

Yakınlık duymanın tadını unutturdular bize (s. 20).

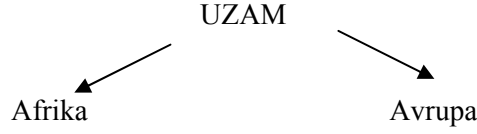
Ana-kızın buldukları şehir, "ufuksuz topraklar", "yağmurlu şehir", "karanlık ülke" nitelendirmeleriyle çıkar karşımıza (s. 6). Gidecekleri ülke ise, Martha'ya göre "denize karşı sere serpe yaşamak"tır (s. 6). Kendisi ömründe görmediği şeylere, annesi de rahatına kavuşacaktır¹.

Martha düşlerini gerçekleştirmek için her şeyi göze alır, cinayet işlemeyi bile. "Bu ülkeyi unutmak, denizi gören bir eve yerleşebilmek için" (s. 21) her şeyi yapmaya, önüne çıkan her engeli çiğneyip geçmeye hazırdır. Zaten sayfa 26'da bu savı kendisi doğrular: "Onlara [isteklerine] erişebilmek için önüme çıkan her engeli yıkacağımı sanıyorum" (s. 26). Bu kasvetli ufuk iyiden iyiye bezdirdi beni" (s. 22).

Oyundaki kişilerin tamamı göz önünde bulundurulduğunda, içinde buldukları ortamı sevmedikleri, ondan kurtulmak istedikleri, kısacası hemen hiç birinin yaşadığı ülkede mutlu olmadığı görülmektedir. Örneğin Jan, denizi, güneşi ve havası olan bir ülkede yaşamakta ve para sorunu bulunmamaktadır. Mutlu mudur? Hayır! İçinde bulunduğu duruma ve ülkeye başkaldırmıştır. Maria'ya "[...] insan gurbette ve unutulmuş içinde mutlu olamaz. Her zaman bir yabancı olarak kalmaz insan" (s. 12-13) diyerek kendisini sürgünde hissettiğini belirtirken, Maria da "[...] mutlu olduğum o ülkeyi düşünüyorum" (s. 13) demekle, kendisinin de ülkesi dışında sürgünde olduğunu belirtmektedir. Kendi ülkesinden yabancı bir ülkeye Jan'la birlikte gelmiş, ama onu kaybetmiştir. Kocasını bulamayınca "bu

¹ Camus, *Yanlışlık, Ön.ver.*, s. 7.

yabancı memlekette" sabrının taşmakta olduğunu söylemektedir¹. İki karşıt uzam şu şekilde gösterilebilir:

Kardeşinin ölümü üzerine annesinin de kendisini yüzüstü bırakmasından sonra Martha da "sürgün"² sözcüğünü açıkça kullanmaktan çekinmez: "Kendi ülkemde bir sürgünden başka birşey değilim artık. Başımı koyacak bir yer yok" (s. 41). Daha sonra da "Benim yerim de burası işte, bu ufuksuz, bu kapalı yer" (s. 41) diyerek bu kapalı uzamdan çıkamayacağını vurgular. Martha, ölümün de sürgün olduğunu Jan'ın da sürgüne böylece gittiğini söyler: "Sonsuzluğa sürgün edilen, oraya, o acı yuvaya girdi şimdi. Alık. İstediklerine kavuştu, buldu aradığını" (s. 46). Ama unutmamak gerekir ki, Martha, Jan'ın yerinde olmak isterken Jan da Martha'nın yerinde olmak istemektedir. İşte asıl çelişki burada yatmaktadır. Martha'nın yaşadığı kapalı uzamı kendi betimlemesinden okuyalım:

Sağımı, solumu, önümü, ardımı çevreleyen
ülkeler, ovalar, dağlar, denizin yelini
kesiyorlar" (s. 41).

[...] Bakışlar dört bir yanda perdelenir. Öylesine
sınırlanmıştır ki çevresi, yüzünü ancak
dilenmek için gökyüzüne kaldırabilirsin
(s. 41).

Hemen söyleyelim ki, kişi karşıtlıklarının asıl nedeni de bu iki uzamdır. Aslında bu iki uzam da kişiselleştirilmiştir bu oyunda. Çünkü bu uzamları betimlemek için kişi betimlemelerinde kullanılan

¹ a.g.y., s. 42.

²Zaten Camus, daha önce oyuna "Sürgün" adını koymuştu. Daha sonra değiştirerek Yanlışlık adını verdi. Coombs, *Ön.ver.*, s. 60.

sıfatlar kullanılır. Jan ile Martha arasındaki şu diyalog buna tanıklık etmektedir, özellikle Martha'nın söyledikleri:

Jan- [...] Oraların baharı, duvarların üstünde açan binlerce çiçek insanı ister istemez heyecanlandırır. Oturduğum şehri çevreleyen tepelerde bir saatçik dolaşsanız üstünüze sarı gül ve bal kokusu siner.

Martha- Ne güzel. Burda bahar dediğiniz manastırın bahçesinde açan bir gülle iki tomurcuktur. (Alayla). Bu bile buranın erkeklerini heyecanlandırmaya yeter. Ama onların canları da bu cimri güle benzer, daha güçlü bir soluk soldurabilir onu. Onların hakettikleri bahar da bu işte (s. 25).

İki farklı uzam karşılaştırılırken hava durumuna da sık sık göndergede bulunulur. Hava Avrupa'da soğuk, Afrika'da sıcaktır. Martha ile annesi arasındaki konuşmalar, bu konuya ne denli önem verdiklerinin göstergesidir:

Martha- Anne, oralarda, plajların kumu gerçekten yakar mı insanın ayaklarını?

Anne- [...] Söylenenlere bakılırsa güneş herşeyi kavurmuş oralarda (s. 8).

Yukarıdaki satırlara bakılırsa, aradıkları sıcak değil, kavuran sıcaktır. Üstelik güneş dertlere deva olarak sunulmaktadır oyunda. Güneş varsa sorun yoktur ortada. Martha'nın şu sözleri bu savı doğrulamaktadır: "[...] Bütün sorunları ortadan kaldıran güneşin parıldadığı ülkeye gitmek için sabırsızlanıyorum. Benim yerim burası değil" (s. 8). Güneşin sorunları çözdüğü doğruysa, bunun tersi de doğrudur Martha

için. Başka deyişle, güneşin olmadığı yerde, sorun vardır; yaşadığı kasabada güneş olmadığı için, sorunların kaynağını burada aramak gerekir.

Başlangıçta çalışacak, zengin olacak bir uzam olarak sunulan bu deniz ve güneş ülkesi, aynı zamanda bir tatil beldesidir. Aşağıya alacağımız karşılıklı konuşma, oraların ne kadar sessiz ve ıssız bir dinlenme yeri olduğunu gözler önüne serer:

Martha-Oralarda ıssız, sakın kumsallar olduğunu duymuştum.

Jan- Evet, insanların yaşadığını hatırlatacak hiç birşey yoktur. Sabah erkenden kumun üstünde deniz kuşlarının ayak izleri görülebilir. Hayatın izleri yalnız bunlardır [...] (s. 23).

Martha, oraların öylesine sakın olduğunu, hatta tanrıların bile oraya yaklaşmadığını söyler: "Orda kaçılır, kurtulunur, kucaklaşılır, dalgalar içinde yuvarlanılır, denizin koruduğu o ülkelere tanrılar yaklaşmaz" (s. 41).

Sonuç olarak, oyundaki bütün kişilerin birbirlerine karşı bir tutum izlediklerinden sonunda yalnız kaldıkları görülmektedir. Zaman zaman birlikte yaşıyor olsalar da yalnızdırlar ve yalnız olmaktan acı çekmektedirler. Gerçekten de Jan ile Maria beş yıldır evlidir, ama daha önceleri birbirleriyle anlaşıyor olsalar da, karşımıza çıktıklarında, anlaşmaları bir yana birbirlerine tam anlamıyla karşı çıkarlar. Jan, gelişiyse her şeyden önce kendisi, annesi ve kız kardeşi için zincirleme bir mutluluk getirmeyi umarken kimliğini gizleme konusundaki inatçılığı yüzünden zincirleme bir umutsuzluk getirir; karısı ruhsal yönden olmak üzere kendisi, annesi ve kız kardeşi ölür.

Martha için hiçbir yerde, hiçbir şekilde mutluluk yoktur. Martha'nın bu konuda söylediklerini okuyalım: "İşte hepimiz düzendeyiz anlayın bunu, ne onun için, ne bizim için ne hayatta ne ölümden sessizlik yoktur. Evet, o ülkede bile sessizlik yoktur" (s. 46) derken "İnsanlar ölümlü ve mutlu değiller"¹ diyen Caligula ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Yanlışlık'ın tamamı göz önünde bulundurulduğunda gerçekten de kişiler umduklarını bulamazlar. Ne kadar çırpınırlarsa çırpınsınlar mutluluğa erişemezler. Geç de olsa, Martha bunu anlamıştır: "Niçin bağırmalı denize doğru, aşka doğru, niçin? Hepsi gereksiz bunların hepsi. Bir alay bu" (s. 47). Ayrıca, kişilerin hiçbiri arzusuna erişemez. "Hakettiğim şeylere kavuşmak yok artık [...]. Sevdiğim şeylerden uzağım" (s. 41) diyen Martha, bu durumu çok güzel dile getirir. Kimse kimseyle anlaşamaz. Buldukları yerlerle de barışık değillerdir. Aynı şekilde Anne ile kızı Martha, yıllardır suç ortağıdır. Daha önce anlaşıyor olsalar da, oyunun başlamasından itibaren birbirlerine karşı tutumlar içindedirler.

Aslında Jan karısı ile ailesi arasında birleştirici bir rol oynamak ister. Ama başarısızlığa uğramakla kalmaz, rolü geri teper. Bir taraftan kendisinin karısıyla arası açılırken, diğer taraftan Anne ile Martha'nın arası bozulur. Maria ile Jan'ın annesi kurgu gereği birbirleriyle karşılaşmazlar. Çünkü Maria otele tekrar döndüğünde Jan suyun dibini çoktan boylamıştır. Ama karşılaştıysalardı, onların da aralarında karşıtlık gözlenecekti kuşkusuz. Maria, annesinin oğlu Jan'ı tanımamasına çok şaşırmıştır. Şaşkınlığını şu sözlerle dile getirir: "Onların biraz önce seni tanımamış olmalarına inanamıyorum. Bir ana

¹Albert Camus, *Caligula*, Gallimard, Paris, 1947, s. 111.

çocuğunu nerde olsa tanır. Bundan tabii ne olabilir?" (s. 9). Alıntıda görüldüğü gibi Maria, daha konuşmadan Anne ile karşı bir tutum içindedir. Bu nedenle olsa gerektir ki, Anne ile Martha'nın ölüm nedenleri birbirinden farklıdır. Anne, oğlunun ölmesine neden olduğu için pişmanlıktan canına kıyarken Martha, özlemine çektiği ülkeye gitme konusundaki başarısızlığı yüzünden ölümü seçecektir.

Anne-oğul arasında her ne kadar uzun sayılabilecek konuşmalar geçse de, aralarında çarpıcı bir karşıtlık gözlenmemektedir. Aksine, birbirini anlamaya çalışan iki kişi olarak çıkmaktadırlar karşımıza. Aslında bunda, Jan'ın birçok kez yalan söylemesi de rol oynamaktadır. Örneğin Anne'nin "Daha önce oturmuş muydunuz burda?" sorusuna "Hayır, ama epey zaman önce buralardan geçmek fırsatını bulmuştum" (s. 18) derken yalan söylemektedir. Anne ve Jan'ın anlaşmazlıkları bir yana zaman zaman dostça konuştukları bile olur. Hatta bir ara Anne, ona farkında olmadan "oğlum" bile der¹. Kuşkusuz, aralarında ikide bir Martha girmese, konuşmalarını çok daha ilerletip birbirlerini daha iyi anlayacaklardı. Sahne bilgileri içerisinde yer alan özgün metinde yatık (italik) harflerle, çeviri metinde koyu harflerle yazılı "kesin bir hareketle ikisinin ortasında durur" (s. 19) cümlesi Martha'nın bu tutumunu somut bir örnekle gösterir.

Sonuç olarak *Yanlışlık* için, karşıtlıklarla örülü bir oyun diyebiliriz. Gerçekten de uşak bir yana bırakıldığında, oyunda dört kişi rol almakta, dört de kişi karşıtlığı bulunmaktadır. Ayrıca iki de uzam karşıtlığı görmekteyiz. Aslında uzam karşıtlığı, kişi karşıtlığından da önemlidir. Çünkü kişi karşıtlıklarının temelinde de uzam karşıtlığı

¹ Camus. *Yanlışlık, Ön.ver.*, s. 20.

yatmaktadır. Sözüünü ettiğimiz bütün bu karşıtlıklar oyunda iki aşamada işlenmektedir. Bunlardan biri değer-nesneyi ele geçirmek, diğeri ortaya çıkan yeni durumdan kurtulmak, hatta mümkünse başlangıç durumuna dönmek. Ancak başlangıç durumundan değişim durumuna cinayet işleyerek geçildiği için geriye dönüş artık söz konusu olamaz. Bu durumda bulunan kişiler tam anlamıyla çıkmaza girerler. Sonuç: Bir cinayet, iki intihar, bir ruhsal yıkım.

KAYNAKÇA

- Camus, Albert. **Yabancı**, çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1973.
- _____. **Yanlışlık**, Çev: Ferit Edgü, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1960.
- Coombs, Ilona. **Camus, homme de théâtre**, A.G.Nizet, Paris, 1968.
- Cruickshank, John. **Albert Camus ve başkaldırma edebiyatı**, de Yayınevi, 1965.
- Günay, V.Doğan. **Göstergebilim Yazıları**, Multilingual, İstanbul, 2002.
- Lottman, Herbert R. **Albert Camus**, le Seuil, Paris, 1978.
- Rifat, Mehmet. **Gösterge Eleştirisi**, Kaf, İstanbul, 1999.
- _____. **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.